

УДК 323: 94 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-10>

Назар Лабач

ORCID: 0009-0007-9688-5219

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті висвітлюються основні теоретико-методологічні підходи, які лягли в основу дослідження діяльності Організації українських націоналістів як політологічного інституту. Важливою складовою є аналіз державотворчих підходів, трактування поняття «держава», «державний устрій», «ідеологія». Не менш важливими є концепції щодо суспільного устрою та політичного режиму, діяльності вищих органів влади, національно-культурної політики держави. Дане дослідження є важливим аспектом у вивченні діяльності ОУН в період 1940-1954 рр., тому їх ґрунтовне і комплексне вивчення залишається актуальним з наукової точки зору, таким, що сприятиме створенню цілісної картини діяльності ОУН.

Ключові слова: Організація українських націоналістів, політичний інститут, націоналізм, націократія, державний устрій, партійна система тощо.

Вступ. Організація українських націоналістів (далі ОУН) – громадсько-політична організація, в основі діяльності якої лежала ідея розбудови незалежної держави на всіх українських етнічних землях. Протистояння ОУН спочатку польській, а потім радянській владі, тривала чверть століття, однак підвищений інтерес становить період діяльності з 1940-1954 рр. Напад гітлерівських військ на радянський союз не змінив патріотичні ідеї та основні суспільно – політичні погляди ОУН. Діяльність організації мала власні корені, які не залежали від впливу Німеччини на хід політичних процесів, а також власні хронологічні рамки: від «визвольного походу» радянських військ на Захід України в 1939 р. до середини 50-х рр, що включали в себе завершення формування довоєнної концепції держави та її втілення у програмі II Великого Збору ОУН до остаточного закріплення поділу ОУН С. Бандери (далі – ОУН(б)) на дві фракції та фактичне завершення повоєнної еволюції ідеології і програм усіх середовищ Організації.

Мета та завдання Мета роботи дослідити теоретико-методологічні підходи щодо формування державотворчих ідей та політико – інституційних поглядів у діяльності ОУН. Для досягнення мети, у статті поставленні наступні **завдання:**

- дослідити основні теорії щодо вивчення даної проблеми;
- провести аналіз методологічної бази, зокрема виділити основні методи та підходи щодо вивчення ОУН як політичного інституту;
- розглянути та дослідити еволюцію політичних програм ОУН;
- з'ясувати теоретико-практичні аспекти функціонування держави та суспільства в ідеології ОУН;
- дослідити плани адміністративного та державно-владного апарату.

Методи дослідження для поставлення завдань у статті використовувалися наступні методи: метод історизму, описовий, аналізу та синтезу, проблемно-хронологічний, ретроспективний і порівняльний аналіз, структурно-функціональний, системний та елементи дискурс-аналізу, що дало можливість відтворити домінуючі світоглядні парадигми та підтекст документів. Так, методи аналізу та синтезу дали змогу із значної сукупності ідей ОУН, виокремити та поєднати в цілісні концепції плани розвитку складових державного устрою та політичної системи. Застосування методу історизму, проблемно-хронологічного і ретроспективного методів відобразили

етапи та еволюцію ідей і політико-інституційних поглядів ОУН, зокрема довоєнний та післявоєнний періоди. Структурно-функціональний метод дав можливість проаналізувати концепцію української держави, використання системного методу дало можливість дослідити принцип цілісності позицій оунівців, та розглянути його крізь призму єдиної націоналістичної ідеології.

Результати дослідження. Вивчаючи стан наукової розробки та теоретико-методологічну базу дослідження, ми дійшли висновку, що не існує наукового джерела, які б повністю розкрило дану проблематику. Ми можемо виокремити праці деяких дослідників, які зробили значний внесок у досліджування теми та структурувати їх в окремі групи: праці, написані в еміграції, роботи довоєнної та повоєнної історіографії, наукові роботи західних вчених, а також дослідження, проведені в Україні за останні 30 років.

У сучасній українській науці відбувається переосмислення діяльності ОУН, відходять у минуле упереджені погляди, поступово вимальовується об'єктивний образ Організації, а саме політичні цілі. Вузьке коло проблем ставало предметом дослідження та аналізу багатьох вчених. Так, питання ідеології та практики ОУН відображені у працях Т. Андрусяка, О. Багана, А. Боляновського, Я. Дашкевича, О. Зайцева, В. Іванишина, Г. Касьянова, А. Кентія, Ю. Киричука, С. Кульчицького, О. Лисенка, Ю. Шаповала, М. Швагуляка. Національне питання у програмах Організації та ставлення до нацменшин висвітлене у працях К. Бондаренка, В. Деревінського, Г. Дичковської, А. Русначенка, В. Трофимовича. Плани ОУН щодо організації адміністративно-владного апарату дослідили Д. Веденєєв, О. Панченко, І. Патриляк, С. Таран, В. Ходак, Б. Червак. Соціально-економічні аспекти державотворчих ідей ОУН розкрито у працях І. Вдовичина, О. Сича, С. Тимченка, М. Якименка [6].

Не зважаючи на значний науковий внесок у дослідження даної теми, політична діяльність ОУН залишається мало дослідженою, зокрема концепції держави, суспільно-політичного устрою, плани щодо формування та діяльності вищих органів влади та поглядів на створення незалежної української держави.

Члени ОУН притримувалися принципів «ідеалістичного» світогляду, які висвітлювали націю як абсолютну вартість, заперечуючи інші цінності, що виходять за межі національних інтересів. Український націоналізм був явищем генетично самостійним, хоча у своєму розвитку він зазнав беззаперечних впливів з боку іноземних течій. Автор погоджується з тими дослідниками, які вважають, що ідеологія ОУН є певного роду синтезом французького інтегрального націоналізму, італійського фашизму, українського консерватизму та власне, українського націоналізму [9].

Важливим етапом діяльності ОУН як політичної організації став Перший Конгрес (Великий збір) український націоналістів. Кінцевим результатом Конгресу були основні напрямки політично-ідеологічної діяльності Організації, яка не обмежувалася конкретною територією, а мала поширювати свої ідеї на всі терени, де мешкають українці. Важливим було те, що Конгрес мав соборницький характер, оскільки в його роботі брали участь представники не тільки Галичини, але й Наддніпрянщини.

Значний вплив на розвиток та еволюцію ідеології українського націоналізму стала Друга світова війна. Світогляд населення Сходу України, скомпрометованість тоталітарних ідей – стали основними чинниками для розробки нових засад ідеології та політичної програми. Зміни відбувалися у напрямку лібералізації, яка містила в собі все більший наголос на правах особи, відкидання етнічної та расової приналежності, толерантність до політичного плюралізму, а також спроба сформувавши популістську, соціально-економічну програму. Зміни знайшли відображення у постановах III Надзвичайного Великого Збору ОУН(б) (далі – III НВЗ ОУН(б), серпень 1943 р.). Певна еволюція довоєнних позицій відбувалася також в середовищі ОУН(м)[1].

Розуміння держави націоналістами зосереджувалося в напрямку теорій патерналізму (система взаємовідносин, при якій право прийняття важливих рішень для забезпечення загального блага делегується більш авторитетним, старшим та досвідченим людям), тобто її

основна функція – вирішувати загальносуспільні потреби, здійснення яких не підвладне будь-якій іншій організаційній структурі. Зокрема, забезпечення внутрішньої єдності суспільства. Основними функціями держави ОУН вважала забезпечення всебічних умов розвитку народу і регулювання розрізнених інтересів на внутрішньополітичній арені та охорону від зовнішньої небезпеки (регулюючу, координуючу, захисну функції) [7].

Політичний режим націоналізму, який пропагувався на початку Другої світової війни, отримав назву «націократія». Її основними принципами були національний солідаризм, професійно-становий поділ, однопартійність, безкласовість, політичний активізм, заперечення суспільної рівності людей, авторитаризм. В основі суспільного устрою була покладена станова система та формування усіх представницьких органів влади. Вона протиставлялася класичній схемі європейського парламентаризму та загальних виборів і була наближеною до італійського фашистського корпоративізму [2, с. 25].

Зміни в програмі ОУН(б), внесені ІІІ НВЗ, стали початком певних ідеологічних розходжень в націоналістичному середовищі. Програма бандерівців вже не містила положень про становий поділ; людина проголошувалася найвищою цінністю. Пропонований режим названо не «націократією», а спочатку – «новим ладом», а пізніше «демократичним ладом». Було відкинуто претензії на особливу привілейовану роль ОУН у державі. Зазнало змін також бачення ролі партій у житті суспільства. Загалом, після війни оунівці задекларували, що суспільний устрій повинен бути побудований на демократичних засадах. Проте розуміли ці засади порізно. Діячі групи С.Бандери в Україні вважали, що демократія не є ідеалом, який достатньо проголосити, а лише окресленими свободами співіснування суб'єктів суспільства, набором інструментів державної політики [2].

Після утворення Революційного крила ОУН керівником якого став С. Бандера, було сформовано Комісію державного планування. Серед основних завдань створеної Комісії була розробка документів, які б регламентували функціонування всіх механізмів влади та самоврядування, а також визначили основні принципи та напрями соціально-економічної політики. Результати Комісії були відображені в інструкції «Діяльність і боротьба ОУН під час війни (1940 р.)». Цікавим є те, що всі ідеї державотворення Організацією базувалися відповідно до воєнних реалій і члени ОУН були готові до розбудови незалежної держави у революційній боротьбі з радянським та німецьким режимами [1].

Вищезгаданий документ містив собі стратегічну і тактичну діяльність ОУН(б) під час війни. Згідно інструкції формування органів державної влади мало розпочатися одночасно з відновленням незалежної держави та становлення влади на всіх рівнях. Документ також регламентував адміністративно-територіальний поділ, всі керівні пости мали очолювати члени ОУН, або прибічники Організації, більше того, її члени мали стежити за всіма сферами життя.

Офіційні документи ОУН(б) 1940 – 1941рр. підтверджують початкове прагнення Організації до монопольних позицій у державі та ідеї тотальності націоналізму в усіх сферах життя. Документи передбачали напівреспубліканську президентську форму правління з елементами одноосібної диктатури. У 1940р. член ОУН(б) Д. Мирон запропонував свій проєкт устрою держави, в якому помітні не лише риси авторитарного політичного режиму, але й ознаки республіканської президентської форми правління з поділом влади на три гілки та місцевим самоврядуванням, щоправда, підконтрольним виконавчій гілці влади [4].

Важливі зміни у діяльності ОУН щодо політичної ідеології були внесені в «Резолюцію членів ОУН» (1949 р), де зазначалося, що «організація не вважає себе привілейованим чинником, який має виняткове право репрезентувати волю населення, а тому не прагне до монопольного становища в Україні» [1]. Внесені зміни відкоригували пункти бачення політичного режиму, але не відобразили цілісної концепції організації апарату влади. Один з ідеологів ОУН(б) в Україні П.Федун пропонував проєкт парламентської демократичної республіки. З логіки викладу ним матеріалу, ми припускаємо, що президент був би носієм обмеженого кола

повноважень, які притаманні парламентським республікам. Отже, центр ваги було зміщено з голови держави до представницького законодавчого органу [4, с. 12].

Цікавими були ідеї ОУН(б) щодо партійної системи. Основна думка полягала в тому, що однопартійна система не відповідає потребам повноцінного національного розвитку і в даному випадку ОУН підтримували багатопартійну систему, однак пізніше дійшли висновку, що велика кількість партій не гарантуватиме єдності в суспільстві, що в кінцевому результаті приведе до конфліктів і носитиме руйнівний характер. Про сумнівне ставлення до багатопартійності та ефективності політичного плюралізму у постреволюційний час свідчить Лист «До К-121/7-С» (від П. Полтави до Р. Шухевича) від 1948 р. Полтава пропонує: «Було б дуже добрим добровільно об'єднати політичні партії в одну організацію, принаймні, до прийняття установчими зборами конституції. На такій добровільній основі могла б бути здійснена ідея диктатури звільненого народу. Це не суперечить нашим демократичним традиціям. Це тимчасова концепція і ми її ставимо в залежності від згоди інших партій» [5, с. 310].

Висновки. Досліджуючи та аналізуючи діяльність ОУН ми спостерігаємо еволюцію поглядів щодо державотворення, які можна умовно поділити на довоєнні та післявоєнні. Важливо відзначити, що ідеї членів ОУН відзначалися своєрідністю і не залежали від зовнішніх чинників та зразків. Організація пропонувала та розробляла власну систему, яка б відповідала воєнним реаліям. ОУН є не від'ємною частиною української історії, незважаючи на неоднозначні погляди істориків та політологів на діяльність організації, політичні погляди ОУН стали фундаментом для зародження націоналістичних ідей в сучасний період розвитку та потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Література:

1. Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів / редкол.: В. Верига та ін. Т. 2. Ч. 1: 1931–1934 роки / упоряд. Ю.Черченко. К., 2010.
2. В'ятрович В. До проблеми формування ідейно-програмних засад українського визвольного руху 1920–1950-х рр. / Володимир В'ятрович // Український визвольний рух. 36.3. Львів, 2006. С. 125–137.
3. Патриляк І. Організація українських націоналістів / редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.
4. Постанови ІІ (Краківського) Великого збору Організації українських націоналістів // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. К., 2001. Т. 8: 40-ві – 80-ті рр. ХХ ст. / упоряд., прим. Т. Гунчака, Р. Сольчаника. С. 12.
5. Рибак А. Еволюція поглядів діячів ОУН 1940-1950-х років на політичний режим майбутньої української держави // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : збірник наукових праць / Інститут народознавства НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2006. Вип. 17. С. 118–123.
6. Рибак А. Основні засади соціально-економічної політики у публіцистиці ОУН 1940–1950-х років // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Збірник наукових праць / Інститут народознавства НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2006. Вип. 18. С. 173–178.
7. Черченко Ю. Передмова Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. Т. 2. Ч. 1. С. 5–13.
8. Рибак А. Концепція української держави в ідеології ОУН (1939–1950 р.). URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/1661/1/Rybak.pdf>
9. Володимир Трофимович. Ідеогія визвольного руху // Державотворчі ідеї проводу ОУН в Україні (1940–1950). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64986/21-Trofymovych.pdf?sequence=1>
10. Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929-1939р. Національна академія наук України Інститут ім. І Крип'якевича Центр дослідження визвольного руху. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Posivnych_Mykola/Voienno-politychna_dialnist_OUN_v_1929_1939_rokakh.pdf?PHPSESSID=oqs29fckeqbmb4ah6nlsn2113

References:

1. Dokumenty i materialy z istoriyi Orhanizatsiyi Ukrayins'kykh Natsionalistiv [Documents and materials on the history of the Organization of Ukrainian Nationalists] Redkol.: V. Veryha ta in. T. 2. CH. 1: 1931–1934 roky / Uporyad. YU. Cherchenko. K., 2010.
2. V"yatrovych, V. (2006). Do problemy formuvannya ideyno-prohramnykh zasad ukrayins'koho vyzvol'noho rukhu 1920-kh – 1950 –kh rr [To the problem of the formation of the ideological and programmatic foundations of the Ukrainian liberation movement of the 1920–1950 s] Volodymyr V"yatrovych // Ukrayins'kyi vyzvol'nyy rukh . 36.3. L'viv. S. 125–137.
3. Patrylyak, I. (2010). Orhanizatsiya ukrayins'kykh natsionalistiv [Organization of Ukrainian nationalists]: T. Redkol.: V.A. Smoliiy ta in. NAN Ukrayiny. Instytut istoriyi Ukrayiny. K. : V-vo «Naukova dumka», 728 s.
4. Postanovy II (Krakivs'koho) Velykoho zboru Orhanizatsiyi ukrayins'kykh natsionalistiv Tysyacha rokiv ukrayins'koyi suspil'no-politychnoyi dumky [Resolutions of the 2nd (Krakow) Great Meeting of the Organization of Ukrainian Nationalists A Thousand Years of Ukrainian Social and Political Thought]: U 9 t. K., 2001. T. 8: 40-vi – 80-ti rr. KHKH st. / Uporyad., prym. T. Hunchaka, R. Sol'chanyka. S. 12.
5. Rybak, A. (2006). Evoliutsiia pohliadiv diiachiv OUN 1940-1950-kh rokiv na politychnyi rezhym maibutnoi ukrainskoi derzhavy Ukrainka natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku [Evolution of views of OUN activists in the 1940s–1950s on the political regime of the future Ukrainian state Ukrainian national idea: realities and prospects for development]: Collection of scientific papers Institute of Folklore of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ukrainian Studies named after I. Kryp'yakevych, Lviv Polytechnic National University. Lviv. Vol. 17. P. 118–123.
6. Rybak A. Osnovni zasady sotsial'no-ekonomichnoyi polityky u publitsystytsi OUN 1940- 1950-kh rokiv Ukrayins'ka natsional'na ideya: realiyi ta perspektyvy rozvytku [The Main Principles of Socio-Economic Policy in the Journalism of the OUN in the 1940s-1950s // Ukrainian National Idea: Realities and Prospects of Development]: *Zbirnyk naukovykh prats' / Instytut narodoznavstva NAN Ukrayiny*, Instytut ukrayinoznavstva im. I.Kryp'yakevycha, Natsional'nyy universytet «L'vivs'ka politekhnika». L'viv, 2006. Vyp. 18. S. 173–178.
7. Cherchenko YU. Peredmovna Dokumenty i materialy z istoriyi Orhanizatsiyi Ukrayins'kykh Natsionalistiv [Preface Documents and materials on the history of the Organization of Ukrainian Nationalists]. T. 2. CH. 1. C. 5–13.
8. Rybak A. The concept of the Ukrainian state in the ideology of the OUN (1939–1950). URL: <https://eprints.oa.du.ua/id/eprint/1661/1/Rybak.pdf>
9. Volodymyr Trofymovych. Kontseptsiiia ukrainskoi derzhavy v ideolohii OUN (1939–1950r.) [The ideology of the liberation movement State-building ideas of the OUN in Ukraine(1940–1950)]. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64986/21-Trofymovych.pdf?sequence=1>
10. Posivnych M. Voienno-politychna diialnist OUN u 1929–1939r. [Military and political activity of the OUN in 1929–1939]. National Academy of Sciences of Ukraine Institute named after I. Kryp'yakevych Liberation Movement Research Center. c https://shron1.chtyvo.org.ua/Posivnych_Mykola/Voienno-politychna_diialnist_OUN_v_1929_1939_rokakh.pdf?PHPSESSID=oqs29flickeqbmb4ah6nlisn2113

Nazar Labach. Theoretical and methodological principles of studying the activities of the organization of Ukrainian nationalists: a political analysis

The article examines the main theoretical and methodological approaches that formed the basis of the study of the activities of the Organization of Ukrainian Nationalists as a political science institute. An important component is the analysis of state-building approaches, the interpretation of the concepts “state”, “state system”, “ideology”. No less important are the concepts of the social system and political regime, the activities of higher authorities, and the national and cultural policy of the state. This study is an important aspect in the study of the activities of the OUN in the period 1940–1954, therefore, their thorough and comprehensive study remains relevant from a scientific point of view, which will contribute to the creation of a complete picture of the activities of the OUN.

Key words: *Organization of Ukrainian nationalists, political institution, nationalism, naciocracy. state system, party system, etc.*

Відомості про автора:

Назар Лабач – аспірант кафедри політології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.